

stven pristup i umetnuto komentiranje suvremenih stajališta i kritika – u odnosu na sada već ogromnu literaturu o Husserlu.

Na kraju treba reći nešto i o prijevodu, jer dobar je prijevod pretpostavka da bi se uopće mogla razumjeti prevedena knjiga. Prevoditelj Nebojša Mudri vrlo se dobro i spretno snašao ne samo u specifičnoj Husserlovoj terminologiji nego je i jezički adekvatno prenio smisao Husserlovih i Zahavijevih izvođenja – to ga zaista preporučuje kao prevoditelja.

Mihaela Girardi-Karšulin

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54

10 000 Zagreb

mihaela.girardi-karsulin@zg.t-com.hr

Joško Žanić, *Značenje, stvarnost i konceptualna struktura: ogled o temeljima semantike i njihovim ontološkim implikacijama*, Zagreb: Kruzak, 2011, 245 str.

Autor se u knjizi zalaže za konceptualistički pristup semantici koji nije odveć raširen među hrvatskim autorima te stoga ovo djelo pruža inovativan doprinos raspravi o semantici u nas.

Knjiga, nastala na temelju autorove doktorske disertacije, podijeljena je na tri cjeline. U prvoj cjelini autor predstavlja različita stajališta o tome što je semantika i koji je predmet njenog istraživanja te pruža kritiku referencijalizma. U drugom dijelu razlaže ideje konceptualne semantike, a u trećemu progovara o ontološkim razlikama između realizma i konstruktivizma te na globalnoj razini odbacuje obje teorije.

Kao što je već rečeno, autor u prvom dijelu predstavlja različite semantičke teorije, točnije referencijalizam, strukturalizam, kognitivizam, konceptualizam te pragmatičke teorije. Predstavljanje tih teorija jezgrovito je, te je na njega najbolje gledati kao na podsjetnik za one koji o tim teorijama već posjeduju određeno znanje ili kao na svojevrsan uvod u njih.

Referencijalizam, ili semantički realizam, pozicija je koju autor odbacuje i koju, zbog njene rasprostranjenosti, smatra najžešćim suparnikom konceptualizmu (mentalizmu) koji on zastupa. Prema referencijalizmu

značenje jezičnih izraza treba objašnjavati pozivajući se na njihovu vezu sa stvarima u svijetu. Referencijalizam se prvenstveno odnosi na vlastita imena i termine za prirodne vrste. Određena osoba u kauzalnom je odnosu s predmetom (ili, u slučaju prirodnih vrsta, s paradigmatskim primjerkom vrste) što ga imenuje i tada se, preko komunikacijskog lanca, to ime širi među ostalim govornicima. Uz naglašavanje kauzalne veze, za referencijalizam bitna je ideja da je značenje rečenice dano njenim uvjetima istinitosti. Uvjeti istinitosti činjenice su u svijetu koje rečenicu čine istinitom ili neistinitom. Pozivanje na uzročnu vezu i odnos referencije katkad nije dovoljno za objašnjenje značenja. Tada se teorija može nadopuniti opisnim elementima. Tako nastaje uzročno-opisna teorija, kakva je i ona izložena u knjizi *Jezik i stvarnost* Michaela Devitta i Kima Sterelnyja, na koju se Žanić u svojem predstavljanju referencijalizma uvelike oslanja.

Nakon predstavljanja dominantnih teorija značenja, autor prelazi na detaljnije razlaganje pristupa koji smatra superiornim referencijalizmu, ali i ostalim teorijama značenja. Radi se o konceptualnoj semantici čiji su tvorci Ray Jackendoff i Steven Pinker.

Autor ne pruža pozitivan pregled teorije već ju uvodi i pojašnjava kroz kritiku referencijalizma. Prema njemu se “referencijalizam [...] najugodnije osjeća kada može navesti *referent*, obično kakav fizički objekt srednje veličine (čovjek, mačka, stol), kao ono sa čime je dani izraz u semantičkom odnosu referencije” (53). Prema Žaniću postoji mnoštvo drugih entiteta na koje ne možemo referirati kao na predmete srednje veličine. Neki od primjera koje navodi su sljedeći: nogometna utakmica, profesura, Europska unija, američka povijest, sadržaj nekog romana. Prema autoru, da bi se na ove entitete referiralo nije dovoljno da oni u svijetu postoje, već ih moramo konceptualizirati na adekvatan način. Iz ovako formuliranog problema moguće je iščitati autorovo prihvaćanje ideje (izvanjske) referencije. Ako je tako, i pod uvjetom da ovi izrazi kao svog referenta imaju pojedinačne entitete, opisno-referencijalistička teorija može se s njima nositi. Uz to, referencijalizam kao takav objašnjava svojstva iskaza, no nipošto ne odbacuje raspravu o jezičnoj kompetenciji, razumijevanju i ostalim procesima koji se u ljudskom umu odvijaju a koji idu onkraj jezičnog.

Žanić ne dopušta pobjedu referencijalizma ni u slučaju predmeta srednje veličine. On slijedi Hilaryja Putnama u ideji da za uzročne veze na koje se ova teorija oslanja postoje tri problema – tih je veza previše (gdje je početak kauzalnog lanca?), tih veza nema (kako referirati na entitete s kojima nikad nismo bili u kontaktu, na primjer, neki budući događaj?) ili su krive vrste (uzrok misli o predmetu x ne mora biti x , već y). Osim toga, naglašava autor, takve veze nisu nikad same po sebi dovoljne za određiva-

nje referencije – uvijek je potrebna interpretacija. Prema tome, istraživanje značenja mora biti istraživanje mentalnih struktura koje čine značenje. Referencija je iluzija, ona nikad nije direktna, uvijek je posredovana (na primjer, našim vizualnim sustavom).

Žanić zatim upućuje *tehničke* i *metafizičke* prigovore teoriji uvjeta istinitosti. Jedan od prigovora je nemogućnost prijevoda rečenica iz prirodnog jezika u formalni jezik logike. Uz to, zapaža i to da je formalni jezik logike prilagođen deklarativnim rečenicama. Naravno, s jedne strane možemo smatrati da prirodni jezik nije (barem ne u potpunosti) svediv na jezik logike te gledati na nedeklarativne rečenice kao na *uspješne* ili *neuspješne* (da iskoristimo terminologiju J. L. Austina), a ne istinite ili neistinite, no s druge strane u argumentaciju možemo uvesti proširene ili devijantne logičke teorije, deontičke i imperativne logike čiji je cilj upravo riješiti probleme s kojima se susreće klasična logika.

Jedan od navedenih metafizičkih problema je sljedeći: nije moguće formulirati uvjete istinitosti niti za deklarativne rečenice. Autor navodi rečenicu “Ima piva u hladnjaku” te se pita kada je ona istinita. Je li istinita kada je u hladnjaku kapljica piva, boca ili je potrebno čak i više od toga? Autor zapaža kako iz toga proizlazi da su uvjeti istinitosti ovisni o kontekstu – no, iako je to istina, to ne znači da se (pri određenoj kontekstualnoj interpretaciji) ne mogu odrediti. Prema Žaniću, prednost pred uvjetima istinitosti treba dati konceptualnoj strukturi koja je aktivirana pri upotrebi neke rečenice.

Drugi dio knjige započinje razlaganjem ideje konceptualne strukture, to jest Jackendoffovim općim nazorima o ustroju mentalnog aparata koji nam omogućava da izričemo i razumijemo rečenice. Prema Jackendoffovom modelu semantika nije specifično jezične naravi, ona je sama misao, to jest konceptualna struktura koju jezik izražava. Takva konceptualna struktura prethodi jezičnoj strukturi.

Žanić “terminološko-analitički aparat konceptualne semantike” čiji je cilj doprijeti do univerzalnih, urođenih pojmova, to jest mentalnih informacijskih struktura objašnjava na rečenici “Marko je ubio mačku”. Autor nam kroz taj primjer pojašnjava sintaktičku strukturu te rečenice kakvom je vide konceptualisti.

Konceptualna struktura je hijerarhijska i sastoji se od tri nivoa: deskriptivnog (čija je središnja teza ta da se značenje može razbiti na komponente), referencijalnog (“uspješno referirati znači prizvati analogni konceptualni entitet u umu sugovornika koji i sugovornik konceptualizira kao takav da postoji u vanjskome svijetu”, 91) i informacijskog nivoa (kodiranje odnosa između poznatog i novog u rečenici).

Nadalje, autor se pita što znači komunicirati s nekim. Prema konceptualnoj semantici komunicirati znači utjecati na um druge osobe, izazvati

u njoj određene mentalne učinke. Stoga, prema Žaniću, komunikacija nije uspostavljanje odnosa između dvaju sugovornika i predmeta (kako bi to htio referencijalizam). Predmet nije relevantan jer, osim što često ne govorimo o vanjskim predmetima, nego, na primjer, o osjećajima, ne postoji posebna semantička veza koja se tijekom komunikacije uspostavlja s predmetom.

Nadalje, autor postavlja pitanje što je s normativnošću značenja. Riječi se mogu koristiti ispravno ili neispravno, no prema konceptualistima radi se o usklađivanju konceptualizacija među ljudima.

Nadalje, Žanić se vraća temama o kojima je govorio kada je argumentirao protiv referencijalizma – vlastitim imenima i istini. Prema njemu, referencija u izvanjskom smislu u kojemu ju shvaća semantički realizam ne postoji. Prema njemu vanjski čimbenici nisu bitni za semantiku, stoga konceptualna teorija imena nije teorija o tome što određuje referenciju imena, već o tome kakva kognitivna struktura leži u temeljima našeg služenja imenima. Prema ovoj teoriji, u temelju naše upotrebe imena nalazi se “idealizirani kognitivni model” (IKM), točnije IKM singularnog kohezivnog entiteta. Prema tome, kako bismo bili u stanju služiti se imenima moramo moći konceptualizirati takav singularni i kohezivni entitet. Takav imenski IKM sadržavat će nadalje znanja koja imamo o imenovanom entitetu (neka apriorna, a druga empirijska). Imenovanje nije naprosto etiketiranje predmeta, ono uključuje iskustva i mentalni stav te ovisi o odlukama o imenovanju nekog entiteta i korisnosti takvog imenovanja.

Što je s istinom? Vidjeli smo da autor odbacuje referencijalističku teoriju istine. No što predlaže umjesto nje? Kao što je i za očekivati, on istinu predstavlja kao kognitivni fenomen. Prema njemu nositelji istine su propozicije, no one su shvaćene kao mentalni entiteti. “Propozicije su naše misli kada imaju snagu suda [...]” (111). Autor odbacuje ideju da su propozicije o svijetu a s njom i korespondencijsku teoriju istine te se usredotočuje na istinu koja je “u glavi” (a ne na istinu “kao takvu”) i na pitanje “Na koji način kognitivni agensi prosuđuju istinitost propozicija?” te predlaže sljedeći kognitivistički postulat: “Aspekt svijeta može biti relevantan za istinitost propozicije akko je reprezentiran od strane kognitivnog agensa” (112). Na koji način djelatnik prosuđuje je li propozicija istinita? On mora odrediti podudara li se ona s jednim ili više faktora podudaranja (kriterijem interne konzistentnosti, opažajnim podacima, relevantnim IKM-om i zahtjevima prakse). Prema autoru, istina je komunikacijski pojam – ono što jedan kognitivni djelatnik smatra istinitim drugi može dovesti u pitanje. Ovakva interakcija, prema njemu, onemogućava istini da ne bude subjektivistička. No valja zapaziti kako skeptički argumenti, koje će u nastavku autor koristiti protiv realizma, mogu i ovdje igrati ulogu: kako znamo da naši sugovornici postoje?

Prelazimo sad na posljednji dio knjige koji govori o ontološkoj problematici koja proizlazi iz spora između realizma i konstruktivizma. “[...] [R]ealizam je pozicija prema kojoj je temeljna priroda i struktura stvarnosti nezavisna od naše mentalne konstitucije te spoznajnih ili simboličkih sposobnosti. Također, ta je priroda bitno fizička: svijet se sastoji od fizičkih predmeta. Prema konstruktivizmu pak priroda i struktura stvarnosti *nije* nezavisna od naše mentalne konstitucije, naprotiv *konstruirana* je jednim od sljedećeg: jezik, um, konceptualni sustav, neki simbolički sustav, znanstvene teorije” (163).

No, pomalo neočekivano, Žanić ne prihvaća ontološki konstruktivizam, već tvrdi kako je spor na ontološkom planu nerješiv. U semantici prednost daje konceptualnom pristupu, no ontološki spor, povezan sa semantikom, prema njemu, ne može se riješiti: i realizam i konstruktivizam zahtijevaju “božanski pogled”, poziciju s koje se može utvrditi je li naša spoznaja konstruirana ili je odraz stvari kakve one jesu. Takve globalne tvrdnje ne mogu se dokazati niti opovrgnuti: da bismo tvrdili da je nešto konstruirano, treba nam opreka prema onome što nije konstruirano i obrnuto. Zbog toga Žanić odbacuje razne konstruktivističke pozicije, na primjer, onu Immanuela Kanta i Nelsona Goodmana. Odbacuje razne inačice konstruktivizma, no jednako tako, kako je već rečeno, odbacuje i realizam, konkretno verziju teorije koju je uobličio Michael Devitt. Temeljni problem realizma je, prema autoru, isti kao i onaj s kojim se susreće konstruktivizam – “pretpostavlja arhimedovsku točku koju svojom globalnošću sam ukida” (212).

Žanić pred realizam postavlja tradicionalne skeptičke izazove: Descartesovog zlog demona, Putnamov mozak u posudi, situaciju s kojom se susrećemo u filmu *Matrix*. Uz to, pita se i koliko je realizam zaista bitan za svakodnevno i znanstveno shvaćanje svijeta. Ako ga proglasimo nekom vrstom samorazumljivog temelja koji se ne može propitati ili dokazati (zbog skeptičkih scenarija), tada ga ne možemo smatrati istinitim jer se ne radi o empirijskoj hipotezi.

Dakle, i ontološki konstruktivizam i ontološki realizam su empirijski neprovjerljive teorije, no ovdje Žanić uvodi dvije nove razine rasprave: fenomenološku i metodološku. Na fenomenološkoj razini susrećemo se s pitanjem jesu li neki aspekti naše stvarnosti konceptualno konstruirani, a izbjegavamo pitanja o stvarnosti samoj po sebi.

Prema Žaniću, naša stvarnost prožeta je konceptualnim konstruktima. Primjeri takvih nefizičkih entiteta su države, sveučilišta, novac i slično. No, prema njemu, govoriti o konstruktima ima smisla samo ako pritom pretpostavljamo da određeni drugi entiteti, barem u danom kontekstu, *nisu* konstruirani. Tvrdi kako zbog toga moramo pretpostaviti da vanjski predmeti postoje kako bi znanost, pa i velik dio kognitivne i jezične aktivnosti općenito, imali smisla. No prema njemu “ta pretpostavka ima formu re-

gulativne ideje (ili metodološke konvencije), a ne tvrdnje koja bi mogla biti istinita ili lažna (jer bi nam za utvrđivanje njezine istinitosti/lažnosti trebao božanski pogled)” (224).

Dakle, prema autoru moramo pretpostaviti da predmeti postoje, iako to ne možemo provjeriti. Ono što ćemo prihvatiti kao postojeće ovisit će o našim kognitivnim svrhama. Tako će, na primjer, znanstvenik odbaciti postojanje stolica, a prihvatiti postojanje elementarnih čestica, a neznanstvenik učinit će obrnuto.

Autor zaključuje pojašnjenjem metodološke razine. Na toj razini postavlja se pitanje trebamo li i u kojem obliku prihvatiti naturalizam. Žanić prihvaća naturalizam, ali isključivo onaj koji tvrdi kako “na kojoj god još razini neki fenomen mogao biti opisan, on mora biti pokriven generalizacijama fizike” (226).

Žanić, dakle, u radu pokušava pobiti globalni realizam i globalni konstruktivizam tvrdeći da su obje pozicije neobranjive (iako, više od pobjanja, njegov stav nalikuje na određenu vrstu *kvijetizma*). No kako to i sam navodi, ovako postavljen problem zaista jest preširok. U radu govori o “temeljnoj prirodi i strukturi stvarnosti”, no kako definirati tu temeljnu prirodu?

Na kraju knjige navodi razlikovanje između onoga što nazivamo “zdravorazumski realizam” i onoga što nosi naziv “znanstveni realizam”. Prema njemu koji ćemo realizam prihvatiti, ovisi o perspektivi, o našim “kognitivnim svrhama”.

U knjizi tako prelazimo cijeli krug – krećemo raspravom o globalnom realizmu i konstruktivizmu, tvrdeći kako teorije nisu održive te dolazimo do lokalnih instanci realizma (iako autor u uvodu govori da o njima neće biti riječi): fenomenološkog i metodološkog realizma. Na fenomenološkoj razini pretpostavljamo da su neki entiteti konstruirani, a da drugi nisu takvi. Što se tiče metodološke razine, formulacija koju autor koristi sasvim je valjana. Ostaje nam intuicija da bi fenomeni, kako bi mogli biti opisani određenom fizičkom teorijom, moraju postojati. S tim se slaže i autor, koji tvrdi da moramo pretpostaviti postojanje predmeta, iako ga ne možemo ni dokazati niti opovrgnuti. Dakle, ne možemo znati postoji li vanjski svijet (kako god on bio definiran), no ipak, ne treba odustati od fizičkih znanosti. Postaju li one tako bliže društvenim znanostima? Može li i njih tada objasniti konceptualizam u koji autor polaže nade vjerujući kako može postati “grand unifying theory” humanističkih i društvenih znanosti?

Možemo reći kako postojanje kognitivnih struktura (od kojih su neke urođene) nije sporno zbog toga što na njemu počiva kognitivna znanost te ga podupire mnoštvo dokaza. No ideja da je značenje *uvijek* posredovano kognitivnim strukturama nema tako čvrste temelje ukoliko se radi o metafizičkoj tezi koja ipak nije dokaziva.

Ovime se vraćamo na pitanje značenja i konceptualne strukture. Konceptualističko poimanje referencije uvelike se razlikuje od onog ustaljenog. Semantički realizam na referenciju gleda kao na odnos između riječi i entiteta u svijetu, a konceptualisti tim terminom označavaju mentalnu strukturu povezanu s određenim jezičnim izrazom i govornikovu konceptualizaciju svijeta (koji se nalaze u umu). Ako na konceptualizam gledamo kao na teoriju o prirodi reprezentacije uma, a na semantički realizam kao na metafizičku teoriju o relaciji između jezika i svijeta, tada možemo reći da oni u stvari ne govore o istoj problematici te da nisu suparničke teorije.

Da zaključimo, knjiga *Značenje, stvarnost i konceptualna struktura* Joška Žanića vrijedno je štivo za čitatelje koje zanimaju konceptualistička semantika, referencijalizam te ontološka pitanja povezana s njima. Možda bi predstavljanje konstruktivizma po sebi, a ne u opreci prema referencijalizmu, kao i opširnije objašnjavanje fenomenološkog i metodološkog realizma pružili jasniji uvid u ovu veoma složenu tematiku koja navodi na razmišljanje (slagali se s izloženim stajalištem ili ne), no i pristup koji je izabrao autor zasigurno ima svoje prednosti.

Martina Blečić

martina.blecic@gmail.com

Maja Hudoletnjak Grgić, Davor Pećnjak, Filip Grgić (ur.), *Aspekti uma*, Zagreb: Institut za filozofiju, 2011. (Godišnjak za filozofiju), VIII + 133 str.

Institut za filozofiju je u travnju 2011. godine izdao šesti Godišnjak za filozofiju pod naslovom *Aspekti uma*. Zamisao urednikâ, pokojne Maje Hudoletnjak Grgić te Davora Pećnjaka i Filipa Grgića, bila je predstaviti neke središnje teme filozofije uma. Odabrano je šest novih radova i jedan prijevod rada ranije objavljenog na engleskome jeziku. Izabranim radovima pokazalo se da su pristupi umu i/ili svijesti u filozofiji uma raznovrsni i višestruki, a u ovome zborniku oni se kreću od filozofije znanosti do metafizike.

Luca Malatesti svojim je radom “Maryno znanstveno znanje” – izvorno objavljenom na engleskom jeziku – ojačao argument iz zna-